

ЈЕДНА НЕПУБЛИКОВАНА ВАЗА ИЗ ВИНЧЕ

Прилог проучавању релативне хронологије праисториских култура у београдској области

Археолошки материјал нађен у Београду¹ и његовој ближој околини² показује да је на овој територији у праисториско доба формирано неколико великих насеља чије је становништво захваљујући погодним комуникацијама и богатству у сировинама одржавало сталне културне и економске везе са становништвом суседних области, у првом реду Мађарске, Румуније и Бугарске.³ Захваљујући тим везама које се у археолошком материјалу манифестују директним импортом или имитацијом, односно, преношењем извесних техника, орнаментике и облика керамике или оружја и оруђа из једне области у другу, могуће је утврдити генезу и историјат појединих праисториских културних група и одредити њихову релативну и апсолутну хронологију. У вези са проучавањима културно-економских веза београдске области са североисточним делом наше земље, Мађарском и Румунијом у току праисториског доба, од великог је значаја једна ваза нађена приликом ископавања у Винчи код Београда. Она се налази у Археолошкој збирци Универзитета и досада није публикована (сл. 1 а, б). Откривена је на дубини 4,4 м културног слоја заједно са типичном винчанском керамиком од које се потпуно издваја својом факту-

ром и обликом, тако да претставља потпуно усамљену појаву у културном слоју Винче. Ваза има низак трбух у облику спљоштене лопте и висок конични врат који се левкасто шири према отвору. Дно је непрофилисано. Вертикална тракаста дршка почиње непосредно испод обода и у благом луку иде до рамена вазе. На ободу изнад дршке налази се плитко удубљење (сл. 1 б). Површина вазе је мрке и црне боје и добро је углачана. Висина вазе износи 11 см, а пречник отвора 9 см.

Међу керамичким материјалом из старијих стратума Винче не налази се ниједан облик с којим би ова ваза могла стајати у генетичкој вези. Стога се она и мора сматрати импортом или локалном имитацијом једног облика који је настао ван винчанске културне групе. Најближе аналогије овој вази из Винче могу се наћи у културним групама које су познате у североисточним областима наше земље, у Мађарској, Румунији и Чешкој, а за које се мисли да хронолошки припадају раном бронзаном добу (мокринско-перјамошка група, Тосег (Tószeg) А и В група, унјетичка и мађаровска група). Једна ваза нађена у Solymár-у (Мађарска) врло је сродна по своме облику вази из Винче.⁴ Уопште овај керамички облик са високо изву-

¹ Д. Гарашанин, Археолошки споменици у Београду и околини, *Годишњак Музеја града Београда* I, 1954, 47—49.

² М. и Д. Гарашанин, Археолошка налазишта у Србији, 1951, 24—28.

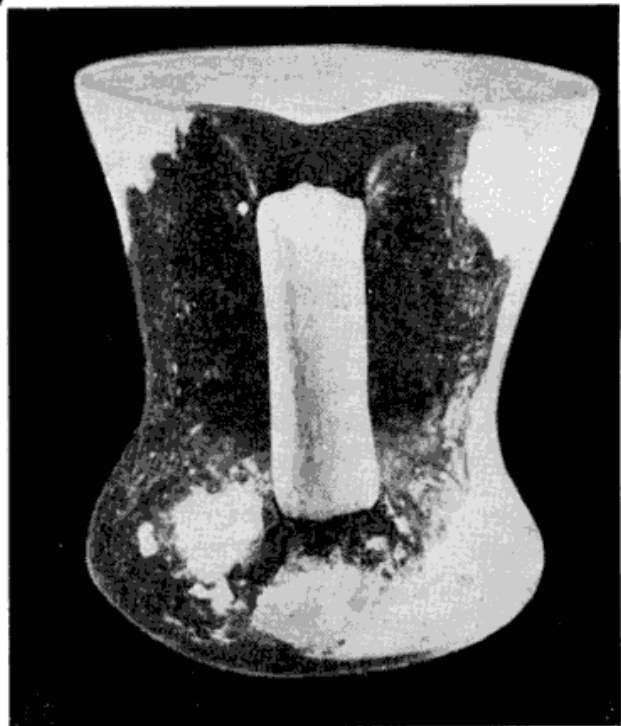
³ О везама између праисториских култура Србије, Мађарске, Румуније и Бугарске доста је писано у нашој стручној литератури. Уп.: М. М. Васић, *Преисториска Винча I—IV*, 1931—

36; М. М. Васић, *Кроз културни слој Винче I—IV*, *Споменик САН*, 1950, ст. 59—74; чланци М. Гарашанина у *Старинару* од 1950 и 1951 год.; М. Garašanin, *Hronologija vinčanske grupe*, 1951.

⁴ F. Tompa, 25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn, 24/35 *Bericht der römisch-german. Kommission* 1934/35, T. 24, 12.

Сл. 1 а — Рестаурисана ваза из Винче
нађена на дубини 4,4 м. (Археолошка
збирка Универзитета у Београду)

Сл. 1 б — Рестаурисана ваза из Винче
нађена на дубини 4,4 м. (Археолошка
збирка Универзитета у Београду)

ченим левкастим вратом, ниским заобљеним трбухом и једном вертикалном тракастом дршком изнад које је удубљење на ободу, претставља карактеристичну појаву у културном комплексу, који Томпа обележава као Tószeg A и B културу, односно као старију фазу бронзаног доба Мађарске (Рајнекеова фаза A—B).⁵ Вазе сличне овима из Мађарске и Винче познате су у мађаровској културној групи Чешке,⁶ а у нешто измењеном облику јављају се и у унијетичкој културној групи.⁷ Очигледна је сродност овог керамичког облика са извесним вазама које се појављују у керамичком инвентару баденске културе и културе звонастих пехара (Glockenbecherkultur).⁸ Сматрајући ове две културне групе за старије од перјамошко-мокринске, односно Tószeg A — групе, Томпа је извео закључак да крчази са високим коничним вратом и вертикалном тракастом дршком нађени у најнижим слојевима Тосега и у Solymár-у, а с којима је сродна ваза с ∇ 4,4 м у Винчи, воде порекло од керамичких облика баденске и Glockenbecher културе. Међутим и баденска и Glockenbecher култура временски су млађе културне тековине што се може доказати на основу стратиграфије и типологије.

У Винчи је ваза којој смо нашли аналогије у културама раног бронзаног доба средње Европе нађена на дубини ∇ 4,4 м. Међутим, баденска керамика, са којом је изгледа у хронолошкој вези

и керамика звонастог пехара,⁹ први пут се јавља на дубини 2,5 м културног слоја Винче.¹⁰ Стратиграфија праисториског слоја у Орашју код Дубравице такође показује да је баденска керамика млађа културна тековина која се јавља у вези са панонском керамиком.¹¹ Ако се и типолошки упореди ваза из Винче са сродним керамичким обликом баденске и Glockenbecher-културе постаје јасно да ваза из Винче претставља већ развијени облик који је касније настао. То се нарочито манифестује у облику дршке. Тракаста вертикална дршка изнад које се на ободу налази плитко удубљење (сл. 1 b) може се сматрати као зачетак и најранија појава такозване ansa lupata-e која се касније у развијенијем облику јавља на баденској и панонској керамици.¹²

Релативна и апсолутна хронологија бронзаног доба у средњој Европи изведена је углавном на основу типологије металних објеката (Рајнеке)¹³ или керамичких налаза (Чајлд)¹⁴ без сигурне базе коју пружа једино стратиграфија. О недостацима Рајнекеовог и Чајлдовог хронолошког система бронзаног доба већ је било говора у стручној литератури,¹⁵ али пошто се није нашло ниједно налазиште са поузданом стратиграфијом, задржан је њихов систем са извесним незнатним изменама до данас.¹⁶ Винча, једино налазиште у Европи са културним слојем моћним преко 10 м и поузданом стратиграфијом, није узимана у

⁵ Ibid., 78, 80.

⁶ Уп. Archéologické rozhledy, 1950, 1—2, сл. 46 и J. Poulik, Jižní Morava země dávných Slovanů, 1948—50, 16, сл. 3 а.

⁷ Уп. Archéologické rozhledy, 1952, 3—4, сл. 142 и 1954, 1, сл. 19, 1, 2. Сличне вазе су нађене у Панчеву (уп. Vulić — Grbić, Corpus vasorum antiquorum, Pl. 27, 6) и у Регелсбруну (уп. Childe, The Danube in Prehistory, 1929, fig. 176).

⁸ Уп. A. Stocký, Pravek země České, I, 1926, T. CXIII, 15, CXVI, 8 и F. Tompa, op. cit., T. 17, 4.

⁹ Уп. V. Milošević, Chronologie der jüngeren Steinzeit; Mittel- und Südosteuropas, 1949, 95.

¹⁰ Уп. М. М. Васић, Преисториска Винча IV, сл. 203 d, 222, 225, 226, 237, 192 № 1420; V. Milošević, op. cit., 73.

¹¹ Ископавање на Орашју, Старинар, Н. С. I, 1950, 146—147.

¹² Уп. F. Tompa, op. cit., T. 17, 4; T. 25, 10; M. Wosinsky, Die inkrustierte Keramik der Stein- und Bronzezeit, 1904, T. LVII, LXVIII, LXXXVIII.

¹³ P. Reinecke, Tanulmányok a magyarországi bronzkor chronológiájáról, Arch. Ért., 19, 1899, 225—251, 316—340. Касније чланци у Germania, 8, 1924, 43 и даље; Götze-Festschrift, 1925, 122 и даље.

¹⁴ Childe, The Danube in Prehistory, 1929, 246, 259 и даље, 391; Prehistoric Migrations in Europe, 1950, 187 и даље.

¹⁵ Уп. J. Nestor, Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien, 22, Bericht der römisch-germ. Kommission, 1933, 80—84; F. Tompa, op. cit., 62—63; N. Aberg, Bronzezeitliche und früheisenzeitliche Chronologie, T. III, 1932.

¹⁶ Уп. R. Pittioni, Urgeschichtlichen Grundlagen der Europäischen Kultur, 1949, 147—8.

обзир приликом решавања релативне и апсолутне хронологије бронзаног доба у средњој Европи због високог датовања готово целог њеног културног слоја у неолитско доба¹⁷ и интерпретације винчанске културе коју су дали Менгин,¹⁸ Холсте¹⁹ и Милојчић.²⁰

Из тих разлога је од изванредног значаја ваза нађена на дубини ∇ 4,4 м у Винчи пошто је њеном појавом у културном слоју Винче нађен један нов податак на основу кога је могуће извести релативне хронолошке односе између културних група које чине културу бронзаног доба у нашој земљи и у суседним областима.

Сем Винче, на територији наше земље, а такође и суседних области, није досада познато ниједно насеље у коме би живот континуирано текао кроз готово читаву праисторију. Највеће телна насеље Лопошхалом (Laposhalom) код Tószeg-а на Тиси, које својим моћним културним слојем од 7 метара најпотпуније илуструје бронзано доба Мађарске, не пружа, нажалост, могућност да се стратиграфски уклопи у општи развој праисториских култура, пошто ни у Tószeg-у, нити на другим локалитетима са сродном културом није могуће стратиграфски утврдити прелаз из старије епохе енеолитског или бакарног доба у млађе фазе бронзаног доба.²¹ Томпа је овај интересантан прекид објаснио као последицу ратних пустошења која су довела до разарања старих насеља и формирања нових на другим местима.²² Уствари групе које би требало у Мађарској и нашој земљи да чине временски прелаз из неолитског у бронзано доба (баденска, вучедолска, бодрокерестурска група) претстављају временски млађе културне тековине које се могу временски паралелисати са већ развијеним фазама бронзаног доба (са фазом В и С по Рајнекеовом систему, односно са фазом Tószeg В—1, В—2 и С по Томпи).

Стратиграфија у Тосегу и у Винчи показује да се културне групе бронзаног доба директно надовезују на млађу потиску културну групу. У најдубљем слоју Лопошхалома код Тосега нађена је типична потиска керамика заједно са посуђем које је карактеристично за старије фазе бронзаног доба у Мађарској. То је навело L. v. Marton-а да и овај слој датује у неолитско доба.²³ Томпа иако признаје постојање једног неолитског насеља потиске културе («eine ganz flüchtige neolithische Siedlung der Theiskultur») у Тосегу, сматра да се посуђе раног бронзаног доба (Тосег А — групе) нађено у истом слоју са потиском керамиком не сме временски паралелисати са потиском културном групом.²⁴ Међутим појава потиске керамике у културном слоју Винче доказује да се потиска керамика временски везује за културне групе старијег бронзаног доба. Једна типична потиска ваза нађена је у Винчи на дубини 4,2—4,3 м.²⁵ значи, приближно на истој дубини на којој и нађена ваза која је импорт или имитација керамичких облика из Мађарске и Румуније, који припадају бронзаном добу. Према томе, мокринско-перјамовска културна група као и Тосег-група надовезују се временски на потиску културу мада с њом не стоје у генетичкој вези. Најстарији део културног слоја у Tószeg-у и у Ресика настао је у време формирања културног слоја Винче између 4,5 и 4 м. То доказује ваза нађена на дубини 4,4 м. На тај начин створена је могућност да се културни слој Тосега уведе у стратиграфску лествицу Винче, другим речима, да се културне групе бронзаног доба средње Европе уклопе у један чврст хронолошки систем. Да је културни слој у Тосегу и у Ресика доиста временски паралелан са културним слојем Винче изнад ∇ 4,4 м потврђује и остали подударан материјал који се налази у културном слоју ових насеља,

¹⁷ Уп. Holste, Zur chronologische Stellung der Vinča-Keramik, W. P. Z., 1939, 1—21.

¹⁸ O. Walter, Handbuch der Archäologie, 1950, 158.

¹⁹ Op. cit., 1—21.

²⁰ Op. cit., 71—81.

²¹ F. Tompa, op. cit., 74.

²² Ibid.

²³ L. v. Márton, Egy sajtóságos kőkori edényalak, Arch. Ert., 19, 1909, 157.

²⁴ Op. cit., 65.

²⁵ М. М. Васић, Праисториска Винча II, сл. 367 а, б.

— у првом реду појава панонске керамике. У Винчи се панонска керамика јавља први пут на дубини ∇ 3,9 м.²⁶ У Мађарској ова керамичка врста карактерише културну групу коју Томпа обележава као Тосег В₁—В₂ културу, односно развијену фазу старијег бронзаног доба,²⁷ али која се среће и током млађих периода (Тосег С и D),²⁸ као и у Винчи.²⁹ Из овога се може извести закључак да фази Б-1 и Б-2 у Тосегу одговарају у Винчи слојеви изнад 3,9 м.

Чајлд³⁰ и Томпа³¹ везују панонску керамику генетички за културну групу Вучедол—Зок. Стратиграфија Винче,³² Орашја код Дубравице,³³ Птујског Града³⁴ и Хрустоваче³⁵ показује да се панонска керамика јавља у нашим областима раније од вучедолске, односно, да је културна група Вучедол—Зок само једна локална варијанта, која се или развила из панонске керамике, или има с њом заједничко порекло. У Винчи се баденска керамика, која се у нашим областима и у Мађарској редовно јављује у вези с вучедолском керамиком,³⁶ јавља тек на дубини 2,5 м. На локалитету Кишкесег (Kiskőszeg) у западној Мађарској нађене су карактеристичне вучедолске зделе са продуженим доњим делом у кратку ногу и једном дршком испод обода заједно са материјалом који припада млађим фазама бронзаног доба (Тосег С по Томпи).³⁷ У Ракоцифолво (Rákóczi falva) Мартон је открио некрополу и ту је поред керамике украшене Büssel-украсима нашао и шоље са вертикалном тракастом дршком и канелованим орнаментима на

трбуху, које су врло сличне баденским шољама.³⁸ Обичај спаљивања покојника и њихово сахрањивање у урнама,³⁹ као и торквеси и игле од бронзе, који су честа појава у баденској културној групи,⁴⁰ исто тако су карактеристични за млађе фазе бронзаног доба у Мађарској. У Кечкемету (Kecskemét) мртви су спаљивани и сахрањивани у урнама у којима су нађени и торквеси индентични са онима који су нађени у вези са баденском керамиком.⁴¹ На локалитету Ушке, у близини Винче, такође је нађена једна баденска урна са једном двојном секиром од бронзе и златним Norenging-ом.⁴² Пошто се баденска керамика употребљава у Винчи до дубине ∇ 1,5 м, то би се могла и културна група коју Томпа обележава као Тосег С, односно фаза С бронзаног доба по Рајнекеу, временски паралелисати са оним делом културног слоја у Винчи између 2,5 и 1,5 м.

Од керамичких облика који се врло често јављају у Винчи и у културним групама бронзаног доба Мађарске треба скренути пажњу на чунасте вазе (spitzovale Schüsseln). Вазе овог облика јављају се у Винчи на дубинама између 3,9 и 0,2 м,⁴³ а у Тосегу су нађене у свим дубинама културног слоја.⁴⁴

Овом раду је био у првом реду циљ да укаже на извесне проблеме релативне хронологије праисториских култура у нашој земљи и у суседним областима. Паралелисање културног слоја Винче са културним слојем у Тосегу није значајно само за релативну, већ и за апсолутну хронологију праисториских кул-

²⁶ М. М. Васић, Јонска колонија Винча, *Зборник филозофског факултета*, 1948, 116.

²⁷ F. Tompa, *op. cit.*, 77.

²⁸ *Ibid.*, 87.

²⁹ Панонска керамика у Винчи јавља се све до коте 0,2 м.

³⁰ *Op. cit.*, 281.

³¹ *Op. cit.*, 75, 77.

³² У Винчи се баденска керамика први пут јавља тек на дубини 2,5 м културног слоја.

³³ Уп. Старинар, Н. С., 1950, 146—7.

³⁴ J. Korošec, *Predzgodovinska naselbina na Ptujem Gradu*, 1951.

³⁵ M. Mandić, *Prethodni izveštaj o započetom iskopavanju u Hrustovači*, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, 1939, 65—72.

³⁶ Уп., *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, 1946, 16 и F. Tompa, *op. cit.*, 61.

³⁷ F. Tompa, *op. cit.*, Т. 32, 4, 5. Готово идентичне вазе нађене су и у Вучедолу (уп. Childe, *The Danube in Prehistory*, 1929, fig. 114.

³⁸ F. Tompa, *op. cit.*, 84, Т. 31, 5, 6.

³⁹ *Ibid.*, 50.

⁴⁰ Уп., *Wiener Prähistorische Zeitschrift*, XXIV, 1937, 16.

⁴¹ F. Tompa, *op. cit.*, 36, Т. 33, 14.

⁴² М. М. Васић, Неколики преисториски налази из Винче, *Старинар*, 1908, 119—121.

⁴³ М. М. Васић, *Преисториска Винча IV*, сл. 205 а, б; Вулић—Грбић, *Corpus vasorum antiquorum*, Pl. 19, 7—10.

⁴⁴ F. Tompa, *op. cit.*, 87.

тура у средњој Европи. Стратиграфија и материјал из млађих слојева Винче пружају могућност за једну нову интерпретацију хронологије бронзаног доба у Европи.⁴⁵ Лако је схватити од коликог је значаја ова чињеница за европску

праисторију. Увођењем археолошких налаза који су досада били лишени солидне хронолошке базе у хронолошки систем Винче код Београда, биће лакше избегнута лутања у праисториској археологији средње Европе.

⁴⁵ В. Gavela, *Keltski oppidum Zidovar*, 1952; В. Гавела, Један прилог етничкој и хронолошкој детерминацији панонске керамике у средњем Подунављу, *Рађ војвођанских музеја*,

2, 1953, 59—65; В. Гавела, *Визача и Илири*, *Старијар*, III—IV, 1955, ст. 17—23; М. М. Васић, *Жуто Брдо*, *Старијар*, 1910, 1911.

A VASE FROM VINČA

A contribution to the study of relative chronology of the prehistoric culture of the Belgrade area

D. SREJOVIC

At the depth of 4,4 metres of the cultural layer of Vinča a vase was excavated whose shape is quite different from the shapes of the Vinča culture (Fig. 1, a and b). Therefore this vase is to be regarded as imported or as a local imitation of a form not belonging to the culture of Vinča.

Vases similar to this one from Vinča have been discovered in Hungary, Romania, Bohemia, and Slovakia in cultures belonging to the Early Bronze Age (Perjámos on the Maros, Tószeg A on the Upper Tisza, Unette in Bohemia, Maradovce in Slovakia).

This vase from Vinča, first mentioned here, proves that the cultural layer of Vinča from 4,4 metres upwards is synchronous with the cultures of the Bronze Age in Central Europe.

That the cultures of the Bronze Age in Central Europe and Hungary are really contemporary with the culture layer of Vinča upward of 4,4 m can be proved by the other imported material found in Vinča. At

the depth between 3,9 and 0,2 m there appears in the cultural layer Pannonic pottery characteristic of the cultures of the Bronze Age in Hungary after Tompa Tószeg B₁—B₂—C cultures. The appearance of Baden and Slavonian pottery at the depth between 2,5 and 0,6 m in the cultural layer of Vinča shows that both cultural groups do not belong to the transition of the Neolithic to the Bronze Age, but to the Middle and the Late phase of the Bronze Age, overlapping partly even in to the Hallstatt (Reinecke phase C—D — Hallstatt A—B). The stratigraphy and the material found in the early layers of Vinča (upward of 4,5 m) offers a new interpretation of chronology of the Bronze Age in Central Europe.

Figures in the text:

- Fig. 1 a — The restored vase from Vinča found at the depth of 4,4 m
 Fig. 1 b — The restored vase from Vinča found at the depth of 4,4 m